

NGŨGĨ WA THIONG'O

Contra la jerarquia lingüística

Text i fotografia. *Josep M. Muñoz*





Ngũgĩ wa Thiong'o va néixer l'any 1938 a Kamiriithu, a la llavors colònia britànica de Kenya. Com a escriptor, va començar utilitzant l'anglès, la llengua del colonitzador, però aviat va adoptar el kikuiu, la seva llengua nadiua. La seva obra inclou novel·les, obres de teatre, narracions breus i assajos, en un ventall que va de la crítica social i literària a la literatura per a infants. Va néixer en una família pagesa, que es va veure implicada tant en la Segona Guerra Mundial com en la guerrilla dels Mau-Mau contra els britànics. Va rebre una educació catòlica i en anglès, i es va fer batejar com a James Ngũgĩ. El 1963, l'any de la independència de Kenya, es va graduar en Anglès al Makerere University College, a Kampala, Uganda. Llavors comença la seva carrera literària amb l'obra teatral *The Black Hermit* i amb la novel·la *Weep Not, Child*, les primeres obres en anglès d'un escriptor de l'Àfrica oriental. A finals dels anys seixanta va abraçar el marxisme, influït per l'obra anticolonialista de Frantz Fanon, i es va canviar el nom a Ngũgĩ wa Thiong'o, i va començar a escriure en kikuiu i en swahili. Amb aquest mateix esperit, va portar el teatre al poble. El missatge polític d'una de les seves obres va fer que, al 1977, l'aleshores vicepresident de Kenya, Daniel arap Moi, ordenés la seva detenció. A la presó, on es va passar un any sencer sense judici, Ngũgĩ va escriure sobre fulls de paper de vàter la primera novel·la moderna en kikuiu, *El diable a la creu*. Després de sortir de la presó —una experiència que explica a *Wrestling with the Devil: A Prison Memoir* (nova edició del 2018 sobre l'original de 1981. Al setembre en català a Raig Verd: *Lluitar amb el diable. Memòries de la presó*)— gràcies a la mediació d'Amnistia Internacional, que el va declarar presoner de consciència, va patir persecució política, fins al punt que el 1982 es va veure forçat a exiliar-se, primer a la Gran Bretanya i, al 1989, als Estats Units, on va fer classes primer a Yale i després a la New York University (NYU). No va poder tornar a Kenya fins al 2004. Actualment viu a Califòrnia, ensenyant anglès i literatura comparada a la Universitat de Califòrnia a Irvine. És doctor *honoris causa* per diverses universitats, i el seu nom ha estat citat sovint com a candidat al premi Nobel de literatura. A més, és un activista i conferenciant actiu en defensa de les cultures i llengües africanes. La seva obra més influent, *Descolonitzar la ment* (1986, Raig Verd 2017) advoca perquè els escriptors africans escriguin en les seves llengües nadiues i no en les europees, per tal de renunciar a perllongar els lligams colonials i construir una autèntica literatura africana. En la mateixa línia, ha publicat *Desplaçar el centre: la lluita per les llibertats culturals* (1993, Raig Verd 2017) i *Penpoints, Gunpoints and Dreams: The Performance of Literature and Power in Post-Colonial Africa* (*The Clarendon Lectures in English Literature* 1996), Oxford University Press, 1998. En el camp de la ficció, *Matigari* (1987) és una de les seves obres més famoses. El 2006 va publicar la seva primera novel·la en dues dècades, *Wizard of the Crow*, traduïda a l'anglès per ell mateix. Incitat per la seva dona Njeeri wa Ngũgĩ, ha escrit una trilogia de memòries que s'han publicat: *Somnis en temps de guerra* (2010), *A la Casa de l'Intèrpret* (2012) i *Birth of a Dream Weaver: A Memoir of a Writer's Awakening* (2016), les dues primeres ja publicades en català a Raig Verd. L'entrevista té lloc a Olot el mes de març passat, en el marc del Festival Mot de literatura.

Recordo que en una entrevista que li van fer a la ràdio, un acadèmic, Antón Costas, que va néixer a l'Espanya empobrida de la postguerra, va dir que “un home és una mare i un batxillerat”. És una afirmació que vostè podria subscriure?

Sí, de fet sí. Aquesta és una història que ja he explicat a les meves memòries, *Somnis en temps de guerra*: quan la meva mare em va enviar a escola, el somni de l'educació era seu, abans que esdevingués meu. A ella li dolia no haver anat mai a escola: no sabia llegir ni escriure, però tenia somnis. I em va passar els seus somnis, per la qual cosa li estic molt agraït. Per tant, en aquest sentit, sóc la meva mare, que em va fer i em va enviar a escola. Això és molt important. De manera que quan vaig posar els peus a l'escola, tant a l'escola primària com a la secundària, la primera cosa de què em vaig recordar va ser de la meva mare.

En les seves memòries d'infantesa, precisament, ens parla d'un món que a nosaltres ens sembla molt diferent i llunyà, vivint en una cabana de fang amb el sostre de palla, amb un pare distant i quatre mares, que tenien d'ell vint-i-quatre fills...

Sí, el meu pare era present, però no gaire, en les nostres vides. Era una mena de matriarcat, entorn nostre, i no teníem gaire tracte amb el pare. En canvi teníem molt de tracte amb les quatre mares que teníem. Però el nostre món era realment un món molt ple, en el sentit que les quatre mares tenien característiques diferents. I nosaltres podíem compartir les millors qualitats de cadascuna d'elles. Però el més important era compartir les històries, al vespre. Cada nit, al davant d'una de les quatre cabanes de les quatre mares, hi havia una sessió de contes. Encara que la més popular era la Wangari, que contava les històries molt bé. Creava una atmosfera per a les històries.

Encara que vostè parla d'un món que a nosaltres ens pugui resultar llunyà, crec que hi ha una característica comuna amb el nostre món, i és el fet que les dones posseïen la paraula. La transmissió del llenguatge era cosa de les dones. Al capdavant, parlem de llengua materna per referir-nos a la nostra llengua primera.

Sí, això és important: tot home, i tota dona, ha estat portat per la seva mare, dins el seu ventre, durant nou mesos. I després hem estat nodrits per la llet de la nostra mare. Per tant, el nostre primer contacte amb el món és, literalment, a través de la nostra mare. Després ens expandim des d'allà cap a la resta del món. Però això la mare és molt important. No en un sentit romàntic, sinó en un sentit real.

Vostè va néixer en un país colonial. I va ser batejat com a James Ngũgĩ.

Jo vaig néixer en un territori colonial, el 1938. Kenya era una colònia de colons britànics. Hi ha dues menes de colònies, a l'Àfrica: hi ha colònies que són més aviat un protectorat, on no hi ha establiments blancs en el ter-

El somni de l'educació va ser de la meva mare abans que meu. A ella li dolia no haver anat mai a escola: no sabia llegir ni escriure, però tenia somnis. I em va passar els seus somnis. Per tant, en aquest sentit, sóc la meva mare, que em va fer i em va enviar a escola. Li estic molt agraït.

ritori —llocs com Uganda, Nigèria o Ghana. I la independència en aquests països que eren protectorats es va aconseguir gràcies a la lluita política, és clar, però la terra mai no va ser una qüestió, en aquests territoris, i la seva independència la van guanyar les organitzacions polítiques, els sindicats... I, d'altra banda, hi ha les colònies de colons, on gent blanca del país colonitzador s'havia assentat com a colons a la terra. Aquest era el cas d'Algèria, amb els francesos, i també el de Sud-àfrica, Rhodèsia i Kenya, en els cas dels britànics. Kenya va ser una colònia de colons britànics des de 1895, i fins al 1963. Això vol dir que la meva infantesa va tenir lloc en una societat estratificada com una piràmide, on els europeus ocupaven el capdamunt de la piràmide, els asiàtics la part del mig, i els africans la base. N'he parlat, a les memòries. Particularment a *Somnis en temps de guerra*, però també a *A la Casa de l'Intèrpret*.

Però tornant a la seva pregunta, a les escoles on vaig anar, el cristianisme era molt important. Parlo d'escoles perquè primer vaig anar a una escola de missioners, i després a una altra escola dirigida per africans, amb una filosofia molt diferent de l'anterior, que va ser clausurada pel govern colonial. Llavors vaig anar a una tercera escola, una escola de primària regida pel govern colonial. Per tant, durant el període de la meva educació elemental, vaig conèixer tres tipus diferents d'escola. I a la primera d'aquestes escoles, regida per uns missioners cristians, vaig ser batejat com a James Ngũgĩ.

Aquesta educació cristiana i en anglès, en quina mesura el diferencia de la seva gent?

He parlat del paper de les llengües en aquest sistema educatiu, perquè gradualment ets portat de les llengües africanes cap a l'anglès —l'anglès entès com un mitjà d'educació, d'informació i de coneixement. L'anglès només era parlat, però, per una minoria de la població. En certa manera, l'educació en llengua anglesa funcionava, doncs, com un acte de trencament lingüístic, de ruptura amb la

teva comunitat. És com si caminessis per dues vies diferents, dues vies que mai no es troben.

Parlem d'una d'aquestes vies, l'anglesa. En el segon volum de les seves memòries, vostè parla de com descobreix la tradició literària en llengua anglesa i, en particular, l'obra de Shakespeare, que es representava cada any a l'escola, i que diu que va ser una part integral de la seva formació. Sí, així com a *Somnis en temps de guerra* hi parlo detingudament de la meua infantesa, de la meua mare i de la lluita per anar a escola, al segon volum, *A la Casa de l'Intèrpret*, hi parlo de quan vaig anar a l'escola secundària, que era també una escola regida per missioners, on tots els professors eren europeus, tret d'un o dos que eren africans. Però tots els alumnes érem africans. L'escola, un internat, es deia Alliance High School, i s'ho deia perquè va ser fundada per una aliança de les missions cristianes, excepte l'església catòlica, de les esglésies protestants per tant, per tal de crear una escola secundària per a infants africans.

En aquest context, veure Shakespeare representat era molt interessant. Perquè Shakespeare no és el mateix si és dit en un context colonial, en un context de lluita anticolonial, amb combats als carrers, a finals dels anys cinquanta. Per tant, malgrat que Shakespeare era interpretat en un país colonitzat pels anglesos, hi podies descobrir un altre costat de Shakespeare. El podies llegir d'una altra manera.

Per tant, va ser molt interessant estar exposat a la literatura; per a mi va ser molt important. De fet, en aquella escola de secundària vaig descobrir la literatura; allà vaig veure, per primer cop en la meua vida, una biblioteca. L'escola tenia un edifici on només hi havia llibres, i això era nou per a mi. Era meravellós. Sempre que entro en una biblioteca, penso en aquella primera biblioteca amb què vaig trobar-me per primer cop a la vida, a l'escola secundària.

No és fàcil imaginar com era de dominant l'anglès a les nostres vides. Quan vaig voler escriure, vaig assumir que l'anglès era el mitjà natural per expressar-me. Amb la meua educació, m'havien condicionat perquè ho pensés així. Com tants altres escriptors africans. Fins que vaig canviar de llengua.

Concretament, vostè hi recorda un muntatge de *Rei Lear*, l'any 1958, on veia reflectida la lluita pel poder que hi havia en aquell moment a Kenya, amb el conflicte sagnant entre els guerrillers Mau-Mau i les forces de l'estat colonial.

Cada any hi havia un muntatge d'una obra de Shakespeare. Però, de nou, això és interessant. Perquè d'una banda, encara que fessin servir Shakespeare per impressionar-nos en un determinat sentit, estaves exposat al contingut de les seves obres, que està obert a una altra interpretació. El coneixement no és mai unidimensional. És clar que ells volien que fos unidimensional, però sempre hi ha un altre costat, en l'educació.

Tinc entès que l'any vinent apareix la traducció del tercer volum de les seves memòries, que cobreix els anys de la universitat.

Sí, es titula *Birth of a Dream Weaver* ["El naixement d'un teixidor de somnis"] i hi descriu com em vaig convertir en escriptor. Per tant, hi ha una evolució: al primer volum, hi explico com vaig entrar en contacte amb les històries orals; en el segon, com vaig entrar en contacte amb els llibres; i en el tercer, com jo mateix vaig arribar a escriure llibres.

I quan vostè esdevé escriptor, ho fa en la llengua en què ha estat educat: l'anglès.

No és fàcil imaginar com era de dominant l'anglès en les nostres vides. L'anglès era la llengua del poder. I la llengua del poder, allà on sigui —a Espanya la llengua del poder és l'espanyol—, funciona com la llengua de l'administració, com la llengua de l'educació i com la llengua de reconeixement. I és molt important en les nostres vides, conforma les nostres vides, de maneres estranyes a vegades. Quan vaig voler escriure, vaig assumir que l'anglès era el mitjà natural per expressar-me. M'havien condicionat perquè ho pensés així. Per tant, vaig començar a escriure en anglès. Com tants altres escriptors africans, d'altra banda. L'anglès va ser el meu mitjà d'expressió literària fins a uns quants anys després, en què vaig canviar de llengua.

Ara en parlarem. Però a propòsit d'això, recordo una conversa que vaig tenir aquí mateix, fa un parell d'anys, en una edició anterior del Festival Mot, amb un escriptor africà, Mia Couto. Ell és de Moçambic, blanc i d'origen portuguès, i tot i que va estar implicat en la lluita per la independència, escriu en portuguès. I en aquella conversa, i per això l'esmento, va fer una afirmació controvertida, o si més no sorprenent: ell defensava que el portuguès era també la llengua de la independència, la llengua comuna del nou estat de Moçambic. Què en pensa?

En un sentit té raó. El portuguès, com l'anglès en el nostre cas, era l'única llengua que s'ensenyava a l'escola, i va esdevenir la llengua del poder —com ho va esdevenir el francès al Senegal. De forma prou natural, és la llengua en què la gent podia entendre's per damunt de les



divisòries lingüístiques. Però, al mateix temps, no hi ha res inherent en la llengua portuguesa que la faci més vàlida per ser la llengua “nacional”. Bé podria ser-ho el suahili, o qualsevol de les altres llengües de Moçambic, si se'ls hagués permès de prosperar. Però bé, si diu que aquesta és la realitat, doncs sí, aquesta és la realitat. En això té raó.

Ara bé, aquesta implicació que s'hi entreu al darrere, de la “portuguesitat” de Moçambic, això no m'acaba de fer el pes. En absolut.

I arriba un moment, em deia, en què vostè decideix canviar la llengua en què escriu, i adopta la seva llengua nadiua, el kikuii. Això té lloc l'any en què vostè és a la presó, el 1978, engarjolat per haver muntat una obra de teatre participatiu en la seva llengua, que va molestar el govern de Daniel arap Moi.

El 1976, mentre jo treballava com a professor de literatura a la Universitat de Nairobi, anava als pobles, on tractàvem de desenvolupar-hi el teatre. Perquè llavors el teatre estava dominat per la capital, que se'ns deia que era el lloc per a la cultura. Però nosaltres crèiem en un teatre nacional, i l'autèntic teatre nacional és la gent, i vam anar allà on era la gent, als pobles, a fer-hi teatre. Evidentment, el teatre que hi fèiem havia de ser en la llengua que ells parlaven, i no pas en l'anglès imposat a la comunitat. I això em va portar a escriure una obra en kikuii —titulada *Ngaahika Ndeenda* («Em casaré quan vulgui»)— i, d'aquesta manera, a descobrir la meua pròpia llengua com a llengua literària, treballant amb la gent que la parlava.

Però el novembre del 1977 l'obra va ser prohibida pel govern de Kenya i jo vaig ser arrestat, i internat en una presó de màxima seguretat. M'hi vaig estar pràcticament un any, des del 31 de desembre de 1977 fins al desembre del 1978, sense judici. I va ser l'experiència de la presó el que em va decidir a escriure en kikuii. Jo havia escrit aquella obra de teatre en kikuii perquè estava treballant en una comunitat que parlava la meua llengua materna. Però ara, a la presó, escriure en kikuii era una decisió conscient, era un acte de desafiament, de resistència: m'havien ficat a la presó per escriure en una llengua africana, i jo continuaria escrivint en aquella llengua. I així vaig escriure la meua primera novel·la en kikuii, *Caitani m tharaba-In* («El dimoni a la creu»).

I d'aleshores ençà, quantes vegades ha hagut de respondre a la pregunta de per què, podent escriure en anglès, escriu en kikuii?

És una pregunta ben estranya, que d'alguna manera encara em sorprèn. Però em sorprèn d'aquesta manera: si a un anglès li preguntaves perquè escriu en anglès, es quedaria parat. I no entendria perquè li feies aquesta pregunta: en quina llengua vols que escrigui, si no és en anglès? Però en el cas dels escriptors africans, s'assumeix que per a ells és estrany escriure en les seves llengües. És un fenomen ben estrany, aquest, perquè és una pregunta que mai no se li faria a un xinès, de per què escriu en xinès. I en canvi, als africans se'ns fa la pregunta.

Al respecte, voldria afegir una cosa: amb els escriptors africans que escriuen en anglès et trobes que et diuen: «Bé, jo escric en anglès perquè els vull demostrar que

puc utilitzar l'anglès tan bé com ells». Quin sentit té això, quan la teva pròpia llengua està negligida? És la meua llengua que em necessita a mi, i no pas l'anglès. Llavors, quin sentit té gastar tanta energia a tractar de convèncer els anglesos que en realitat no ets anglès? És divertit, oi?

Quan vostè surt de la presó, al cap d'un temps es veu forçat a exiliar-se per un període de més de vint anys. Això va ser al 1982. Després de sortir de la presó, em vaig quedar un parell d'anys a Kenya, fins que me'n vaig anar a Anglaterra, per al llançament de la versió anglesa del llibre que havia escrit a la presó. Llavors vaig saber que si hagués tornat a Kenya, m'haurien tornat a empresonar. I em vaig quedar a Anglaterra.

Els seus llibres, els tradueix vostè mateix?

Alguns sí, altres no. L'autotraducció és un exercici molt interessant, però al mateix temps és ben avorrit. Tornes a viatjar pel mateix camp una altra vegada, per un territori que ja coneixes, i no hi ha l'excitació de la descoberta. L'excitació té lloc quan ho escrius per primer cop, quan estàs descobrint un indret nou. El segon cop, ja és avorrit —almenys per a mi, no sé si per als altres.

Li fa res si demano una mica d'aigua calenta amb mel? Tinc la boca seca... Sembla mentida com depenem de les petites coses, com la saliva.



Després d'uns anys a Anglaterra, al 1989 vostè marxà als Estats Units. Allà hi viu de prop les reivindicacions dels afroamericans, i connecta amb la idea del panafricanisme.

L'experiència dels afroamericans és molt important per a nosaltres, a l'Àfrica. I per a mi en particular. En primer lloc, perquè són africans, que van ser portats allà com a mà d'obra esclava. Per tant, el combat contra l'esclavatge, i l'escriptura, la música, que surt d'aquell combat, és molt important: és de les millors coses que han sortit dels escriptors caribenys i afroamericans, o de l'expressió musical d'aquella gent.

I això ha estat molt, molt important per a mi. Però ho ha estat també per a l'Àfrica en conjunt. El concepte de panafricanisme, d'Àfrica com a un tot, és una idea afroamericana i caribeny, i va tenir uns líders històrics molt importants, com Marcus Garvey o W.E.B. Du Bois.

Llavors vostè ja havia publicat, al 1986, el seu llibre més influent, convertit en una obra de referència dels estudis post-colonials, *Descolonitzar la ment*, on fa un al·legat en pro de les llengües africanes.

Sí, és un dels meus llibres més populars. És llegit arreu.

A la introducció, hi parla d'una "llengua universal" de la lluita antiimperialista.

La llengua universal de la lluita pretén fer la humanitat més humana. Ara bé, les llengües en què expressem aquesta lluita poden diferir, i difereixen, d'un lloc a l'altre. I totes són molt importants. Cada llengua del món és important, i porta amb ella tota una història de memòria, d'informació i de coneixement. Calen molts anys per fer una llengua, i és una cosa canviant: una llengua canvia perquè les condicions canvien, i la llengua reflecteix aquests canvis. Quan una llengua mor, quan una llengua dominant en suprimeix una altra, s'està suprimint tota una història, tot un sistema d'informació, tot un patrimoni, etcètera, i això no és bo per als éssers humans.

En lloc de clausurar aquestes memòries, ens hauríem de preguntar com podem fer conviure unes llengües amb les altres, com poden seguir intercanviant-se les unes amb les altres, sense el domini d'una llengua damunt d'altres llengües. És en aquest sentit que he parlat de la universalitat de la llengua. El que vull dir, en general, és que el problema de les llengües no és l'existència, en un mateix país o al món, de moltes llengües: això no és més que una expressió de la realitat. El problema és que es relacionin les unes amb les altres en termes de jerarquia: «la meua llengua és millor que la teua, i si vols ser algú, has d'aprendre la meua llengua, no pas la teua. La meua llengua és la que és intel·ligent, no pas la teua». I davant d'això hem de dir no, que totes les llengües, fins i tot les més petites, tenen tots els elements d'una llengua. Per tant, el problema és veure les llengües en termes de jerarquia. Però hi ha una altra manera de concebre les llengües en coexistència, i és veure-les com una xarxa. És a dir, dins una relació d'iguals, dins una xarxa de recipro-

citat. Per això segueixo dient que el monolingüisme és el monòxid de carboni dels creadors, i el multilingüisme és oxigen per als creadors: fins i tot a l'interior d'un mateix país. Les llengües es poden oxigenar les unes a les altres. Però això implica que les deixes funcionar com una xarxa; si imposes una jerarquia, les emmetzines. Quan una llengua s'imposa sobre l'altra, és realment com el monòxid de carboni: mata l'altra, que no pot respirar.

Parlant de jerarquia entre llengües, molt sovint es diu que vostè és un clar candidat al premi Nobel de literatura. Hi té esperances? O és una qüestió que més aviat l'avorreix o l'empipa?

No m'empipa gens, ser candidat al Nobel!

L'últim premiat amb el Nobel ha estat un escriptor d'origen japonès que escriu en anglès, Kazuo Ishiguro. No estic discutint, és clar, els mèrits d'Ishiguro, però no creu que és més fàcil que li donin a ell, pel fet que escriu en anglès, que a vostè, pel fet que escriu en kikuiu?

No sé quins són els criteris per a la concessió del premi, però tot el que puc dir és que, fins ara, no hi ha hagut cap escriptor que escrigui en una llengua africana que hagi rebut el premi Nobel. L'únic escriptor africà que l'ha rebut, Wole Soyinka, escriu en una llengua europea [l'anglès].

L'altre dia vostè explicava, entre entremaliat i divertit, que en una entrevista que li van fer fa uns mesos a *Los Angeles Times Review of Books* se'l titllava de "*Language Warrior*", de guerrer de la llengua. Ja fa més de trenta anys que es va publicar el seu llibre *Descolonitzar la ment*. Vist en perspectiva, com ha evolucionat la qüestió de la diversitat lingüística al món?

Se'n parla més, sens dubte, i hi ha més consciència al respecte. I el meu llibre, espero, hi deu haver contribuït en una petita mesura. A tot arreu del món on vaig, el llibre pel qual em coneixen és *Descolonitzar la ment*. Ara a Sud-àfrica hi ha institucions dedicades a la descolonització, i pertot arreu del món s'han expandit els estudis post-colonials. I sí, puc dir que el meu llibre ha contribuït en alguna mesura a aquesta evolució positiva.

En els últims anys, s'ha dedicat a escriure, en anglès, una trilogia de memòries d'infantesa i joventut. Quina ha estat la seva voluntat i la seva aproximació a l'hora d'escriure-les?

Tinc només nou fills, i un dia la meva dona em va dir, amb tota franquesa: «No t'estàs fent jove, t'estàs fent vell. Ara ja tens néts, i no sempre seràs aquí per contar-los històries d'antany.» Per tant, les meves memòries van començar com una resposta a la insistència de la meva dona, Njeeri wa Ngũgĩ. Quant a l'aproximació, la memòria és diferent de la història, perquè en la història, encara que el teu record o la teva recerca no ho abasti tot, estàs lligat al que va succeir exactament, en la mesura del possible. Amb la ficció, fas entrar-hi la imaginació, i

No sé quins són els criteris per a la concessió del premi, però tot el que puc dir és que, fins ara, no hi ha hagut cap escriptor que escrigui en una llengua africana que hagi rebut el premi Nobel de Literatura. L'únic africà que l'ha rebut, Wole Soyinka, escriu en una llengua europea, l'anglès.

pots cenyir-te als fets o inventar-te'ls. Amb l'autobiografia, et ceneixes tan com pots als fets de la teva vida. I les memòries estan en una posició intermèdia. Hi parles de la teva pròpia vida, però, en el meu cas, no es tracta tant d'explicar la meua vida, sinó com la vivia, la mena de vida que jo vivia. No es tracta tant, doncs, de descriure una vida, sinó de com aquella vida era viscuda, experimentada.

Per tant, el que faig és tractar de reviu-la amb una apreciació crítica respecte del que va ser. És com revisitar la teua experiència passada, però amb un ull crític que et permet veure el significat del que t'estava succeint, en un moment en què tu, mentre l'experimentaves, no podies veure'n totes les dimensions. Els que escrivim sobre el nostre passat som testimonis, i testimonis emocionals, de la història. Però dins d'això hi ha, és clar, aproximacions diferents entre els escriptors. La meua aproximació és intentar, en la mesura del possible, traslladar com ho vivia, jo, com ho sentia, el fet de créixer entre armes i soldats, o el fet de créixer en una societat colonial. No es tracta de fer una anàlisi política, sinó en el sentit de com aquests esdeveniments, aquesta història, m'arribaven, com m'afectaven, com els percebia, com els experimentava. Per exemple, abans li esmentava les històries que ens contaven, al vespre, les notres mares. A les memòries, quan hi evoco aquestes escenes, voldria que el lector veiés l'entorn cinemàtic d'aquell contar contes: les ombres tremoloses que un llum de querosè projectava a la paret, i que eren com actors de l'obra de teatre que eren les històries que ens estava explicant la mare. Allò n'era part, i el que vull és traslladar aquella sensació.

Vostè ja ha fet vuitanta anys, però continua molt actiu. Com reparteix el seu temps?

Jo ara fa més de deu anys que visc a Califòrnia, on sóc *Distinguished Professor* d'Anglès i de Literatura Comparada a la Universitat de Califòrnia a Irvine. Això és tot el que faig: fer classes, llegir i escriure. I, si puc, viatjo. ■